

Береза Валерій Володимирович, докторант, +38(066)703-25-52, bereza.vv@meta.ua, ORCID ID: 0009-0006-6698-2889

*Інститут тваринництва Національної академії аграрних наук України
вул. Тваринників, 1-А, м. Харків, Харківська область, 61026 (Кулиничі)*

ОБҐРУНТУВАННЯ СФЕР ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТА АГРАРНОГО БІЗНЕСУ

Анотація. У статті представлено комплексний аналіз проблеми організаційно-правової безпеки суб'єктів аграрного бізнесу в Україні, яка в умовах повномасштабної війни набула характеру екзистенційної загрози. Військові дії фундаментально трансформували операційне середовище, спричинивши не лише значні прямі втрати агропромислового комплексу, але й величезні непрямі збитки, які перевищують \$50 млрд. Дослідження підкреслює системний і взаємопов'язаний характер сучасних загроз, від мінування земель та дефіциту кадрів (мобілізовано близько 200 тис. аграріїв) до руйнування логістичної та портової інфраструктури. Наголошено на необхідності переходу від фрагментарного, реактивного реагування на окремі проблеми до побудови інтегрованої, проактивної системи безпеки, що є базовою умовою фізичного виживання бізнесу.

Дослідження структурує цей підхід за п'ятьма ключовими напрямками. У сфері корпоративно-майнової безпеки підкреслено першочергову роль захисту прав власності на землю, відповідно до теорії «мертвого капіталу» Ернана де Сото, для запобігання рейдерству та залучення інвестицій. Ефективний захист ґрунтується на юридичній чистоті документів, постійному моніторингу державних реєстрів та контролі за кредиторською заборгованістю. Договірна безпека, з погляду теорії трансакційних витрат Олівера Вільямсона, розглядається як інструмент управління ризиками невизначеності, що вимагає включення до контрактів деталізованих положень про форс-мажор. У контексті фінансово-правової безпеки проаналізовано роль інноваційних інструментів, зокрема аграрних нот, які, на відміну від аграрних розписок, існують в електронній формі та відкривають доступ до ринків капіталу. Розкрито важливість інформаційно-кадрової безпеки, що включає захист комерційної таємниці та правове врегулювання трудових відносин в умовах кадрового дефіциту. Нарешті, зовнішньоекономічна безпека розглядається як проактивна адаптація до вимог європейської інтеграції, що є каталізатором для модернізації виробництва. Висновок підкреслює, що лише комплексний, системний підхід, де слабкість в одній сфері неминуче створює загрози в інших, забезпечить довгострокову стійкість аграрних підприємств та стабільність продовольчої безпеки держави.

Ключові слова: організаційно-правова безпека, аграрний бізнес, війна, економічна стійкість, земельні відносини, аграрні ноти, європейська інтеграція.

Bereza Valerii, Doctoral Student, +38(066)703-25-52, bereza.vv@meta.ua, ORCID ID: 0009-0006-6698-2889

*Livestock Farming Institute of National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine
1-A, Tvarynnykyv Street, Kharkiv, Kharkiv region, 61026 (Kulynichi)*

SUBSTANTIATION OF THE AREAS OF ORGANIZATIONAL AND LEGAL SECURITY OF AN AGRARIAN BUSINESS ENTITY

Abstract. *The article presents a comprehensive analysis of the problem of organizational and legal security of agrarian business entities in Ukraine, which in the conditions of a full-scale war has acquired the character of an existential threat. Military actions have fundamentally transformed the operating environment, causing not only significant direct losses to the agro-industrial complex, but also huge indirect losses exceeding \$50 billion. The study emphasizes the systemic and interconnected nature of modern threats, from land mining and personnel shortages (about 200 thousand agrarians have been mobilized) to the destruction of logistics and port infrastructure. The need to transition from a fragmented, reactive response to individual problems to building an integrated, proactive security system is emphasized, which is the basic condition for the physical survival of a business. The study structures this approach in five key areas. In the field of corporate and property security, the primary role of protecting land ownership rights, in accordance with the theory of "dead capital" by Hernán de Soto, is emphasized to prevent raiding and attract investment. Effective protection is based on the legal purity of documents, constant monitoring of state registers and control over accounts payable. Contractual security, from the point of view of Oliver Williamson's theory of transaction costs, is considered as a tool for managing uncertainty risks, which requires the inclusion of detailed force majeure provisions in contracts. In the context of financial and legal security, the role of innovative instruments is analyzed, in particular, agrarian notes, which, unlike agrarian receipts, exist in electronic form and open access to capital markets. The importance of information and personnel security is revealed, which includes the protection of commercial secrets and the legal regulation of labor relations in conditions of personnel shortage. Finally, foreign economic security is viewed as a proactive adaptation to the requirements of European integration, which is a catalyst for the modernization of production. The conclusion emphasizes that only a comprehensive, systemic approach, where weakness in one area inevitably creates threats in others, will ensure the long-term sustainability of agricultural enterprises and the stability of the state's food security.*

Keywords: *organizational and legal security, agribusiness, economic resilience, war, strategy, land relations, European integration.*

Постановка проблеми. Організаційно-правова безпека суб'єкта аграрного бізнесу є невід'ємною складовою його загальної економічної стійкості та, в ширшому сенсі, критично важливим елементом продовольчої безпеки держави. В умовах глобальної нестабільності, кліматичних змін та прямої військової агресії ця проблема набуває виняткової гостроти, виходячи за межі суто корпоративних інтересів і стаючи питанням національного виживання. Повномасштабне вторгнення фундаментально трансформувало операційне середовище для українських аграріїв, перетворивши ризики з потенційних на реальні та екзистенційні. Прямі втрати агропромислового комплексу України за перші роки війни сягнули \$10,3 млрд, що включає знищену сільськогосподарську техніку на суму \$5,8 млрд, зруйновані зерносховища вартістю \$1,8 млрд та втрачений через окупацію і бойові дії врожай на \$2 млрд. Водночас непрямі втрати, зумовлені порушенням логістики, зниженням цін на продукцію та зростанням собівартості, оцінюються у понад \$50 млрд [1].

Сучасні загрози мають системний та взаємопов'язаний характер, створюючи кумулятивний негативний ефект, що вимагає комплексного підходу до безпеки. Наприклад, мінування та забруднення територій важкими металами не лише виводять з обігу мільйони гектарів землі, а й створюють довгострокові екологічні ризики. Дефіцит кадрів, спричинений мобілізацією близько 200 тис. аграріїв, стає одним із ключових викликів для проведення польових робіт, про що заявляють 9% виробників. Руйнування логістичної та портової інфраструктури, що включає понад 50 атак на порти станом на осінь 2024 року, ускладнює експорт та призводить до цінового дисбалансу, який 30 % аграріїв вважають загрозою номер один для свого бізнесу [2]. До цих воєнних чинників додаються довгострокові виклики, зокрема кліматичні зміни та проблема водозабезпечення, яка, за прогнозами, до 2050 року може зробити до 50 % українських земель непридатними для землеробства без зрошення.

Таким чином, війна фундаментально змінила парадигму безпеки агробізнесу. Якщо раніше вона розглядалася переважно як інструмент підвищення конкурентоспроможності та захисту від рейдерства чи недобросовісної конкуренції, то сьогодні вона перетворилася на базову умову фізичного виживання та продовження діяльності. Це вимагає від керівників та власників агропідприємств переходу від фрагментарного реагування на окремі юридичні проблеми до побудови інтегрованої, проактивної системи організаційно-правової безпеки. Така система має стати центральним елементом загальної стратегії стійкості, де правові інструменти тісно пов'язані з операційними, фінансовими та кадровими рішеннями, забезпечуючи комплексний захист від усього спектра сучасних загроз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування цілісного уявлення про організаційно-правову безпеку агробізнесу неможливе без урахування наукових здобутків як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, чиї праці заклали теоретичний фундамент для розуміння ключових аспектів цієї складної проблеми. У вітчизняній правовій доктрині фундаментальне значення мають праці провідних фахівців у галузі земельного та аграрного права. Зокрема, А. П. Шеремет [3] та

В. З. Янчук [4] є визнаними фундаторами сучасної української школи цих галузей права. Їхні наукові доробки систематизують складну систему земельних правовідносин та правового регулювання аграрного виробництва, що є основою для розуміння майнових аспектів безпеки агропідприємств. У контексті євроінтеграційних прагнень України особливої ваги набувають дослідження Н. О. Багай [5] та Т. О. Губанової [6]. Вони глибоко аналізують складний процес адаптації українського законодавства до норм Європейського Союзу, висвітлюючи проблеми та перспективи цього процесу, що є ключовим для розуміння сфери зовнішньоекономічної та регуляторної безпеки. Водночас Т. Б. Кузенко [7, 8] та В. І. Франчук [9] у своїх працях деталізують структуру економічної безпеки підприємства, виділяючи її функціональні складові. Такий підхід дозволяє розглядати організаційно-правовий вимір не ізольовано, а як інтегрований елемент загальної системи, що включає фінансову, ресурсну, інформаційну та інші компоненти безпеки.

Для глибшого теоретичного обґрунтування доцільно залучити концепції провідних світових економістів, чії теорії пояснюють фундаментальну роль правових інститутів у економічному розвитку. Перуанський економіст Ернандо де Сото у своїй праці «Загадка капіталу» [10] обґрунтував, що чітко визначені та захищені права власності є ключовою передумовою для трансформації активів у ліквідний капітал. Його теорія пояснює, чому захист майнових прав є не просто юридичним питанням, а фундаментом фінансової стабільності та інвестиційної привабливості агробізнесу. Лауреат Нобелівської премії з економіки Олівер Вільямсон розробив теорію трансакційних витрат [11], яка пояснює вибір між ринковими угодами та вертикальною інтеграцією для мінімізації ризиків. Його підхід дозволяє зрозуміти договірну безпеку як механізм мінімізації ризиків опортунізму та невизначеності, що є особливо актуальним в умовах війни.

Мета статті. Метою статті є комплексний аналіз проблеми організаційно-правової безпеки суб'єктів аграрного бізнесу в умовах воєнних викликів, обґрунтування необхідності переходу від реактивного реагування до проактивної,

інтегрованої системи захисту, а також розробка практичних рекомендацій щодо її впровадження для забезпечення стійкості та стабільності аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу. Комплексне забезпечення організаційно-правової безпеки суб'єкта аграрного бізнесу вимагає структурованого підходу, що охоплює кілька взаємопов'язаних сфер. Кожна з цих сфер відповідає за нейтралізацію специфічних загроз та використовує відповідний набір правових та організаційних інструментів. Аналіз сучасних викликів дозволяє виділити п'ять ключових напрямів: корпоративно-майнова, договірна, фінансово-правова, інформаційно-кадрова та зовнішньоекономічна безпека.

В українських реаліях, де агробізнес через свою високу доходність та значні земельні активи традиційно є привабливим об'єктом для рейдерських атак, захист корпоративних прав та прав на землю є першочерговим завданням. Недосконалість законодавства та корупційні ризики створюють сприятливе середовище для незаконного захоплення активів, що робить цю сферу безпеки фундаментом для всієї діяльності підприємства. Згідно з теорією Ернандо де Сото, незахищені активи, права на які не є чітко визначеними та гарантованими державою, перетворюються на «мертвий капітал» [10]. Такі активи неможливо ефективно використати як заставу для отримання кредиту чи залучити під них інвестиції, що обмежує розвиток бізнесу та робить його фінансово вразливим.

Ефективний захист у цій сфері базується на превентивних організаційно-правових механізмах. Ключовим елементом є забезпечення юридичної чистоти всіх правовстановлюючих документів, зокрема договорів оренди землі та корпоративних документів, та їх належна державна реєстрація. Не менш важливим є впровадження системи постійного моніторингу інформації у Державному реєстрі юридичних осіб та Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно. Такий моніторинг дозволяє вчасно виявити будь-які спроби незаконних реєстраційних дій та оперативно на них зреагувати. Крім того, до превентивних заходів належить ретельний контроль за кредиторською заборгованістю, оскільки вона може бути використана рейдерами як інструмент для ініціювання процедури банкрутства або тиску на власників. Побудова системи

постійного юридичного контролю, а не разові перевірки, є запорукою стабільності та захищеності основних активів агропідприємства.

Повномасштабна війна є класичним прикладом форс-мажорних обставин, що об'єктивно унеможлиблює виконання багатьох договірних зобов'язань через руйнування інфраструктури, логістичні проблеми та окупацію територій. Однак, як свідчить судова практика Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду, сам факт війни не є автоматичною підставою для звільнення від відповідальності. Сторона, що посиляється на форс-мажор, повинна довести наявність прямого причинно-наслідкового зв'язку між конкретними воєнними обставинами та неможливістю виконати саме це зобов'язання, а також своєчасно повідомити про це контрагента відповідно до умов договору [12].

У цьому контексті договірна безпека виходить на перший план як інструмент управління ризиками невизначеності. З точки зору теорії трансакційних витрат Олівера Вільямсона, витрати на ведення переговорів та укладання деталізованих контрактів є інвестицією у зниження майбутніх витрат, пов'язаних із вирішенням спорів. Тому ключовим організаційно-правовим заходом є включення до договорів, особливо довгострокових, максимально деталізованих положень про форс-мажор. Такі положення мають чітко визначати перелік обставин, порядок та строки повідомлення контрагента, а також способи підтвердження настання таких обставин, наприклад, отриманням сертифіката Торгово-промислової палати. Чітка регламентація цих аспектів у договорі дозволяє мінімізувати потенційні трансакційні витрати на судові спори та зберегти партнерські відносини навіть у кризових умовах.

- **Фінансово-правова безпека.** Брак власних коштів є викликом номер один для 62 % українських аграріїв, що робить доступ до фінансування критично важливим для забезпечення посівних кампаній та операційної діяльності. У відповідь на цю потребу в Україні були розроблені та впроваджені спеціалізовані фінансово-правові інструменти, що дозволяють залучати ресурси під заставу майбутнього врожаю. Таким інструментом тривалий час були аграрні розписки,

які зарекомендували себе як дієвий механізм, що дозволив залучити в сектор понад \$2,4 млрд.

З 1 січня 2025 року набрав чинності закон «Про аграрні ноти» [13], який запроваджує вдосконалений інструмент, покликаний розширити можливості фінансування. На відміну від аграрних розписок, які є товаророзпорядчими документами в паперовій формі, аграрна нота є неемісійним цінним папером, що існує в електронній формі та обліковується в депозитарній системі. Ця правова інновація надає суттєві переваги: розширюється перелік можливої застави (продукція не лише рослинництва, а й тваринництва та первинної переробки), спрощується обіг інструменту, що відкриває доступ до ринків капіталу та розширює коло потенційних кредиторів, а також вдосконалюється механізм примусового виконання. Забезпечення фінансово-правової безпеки в цьому аспекті полягає у глибокому розумінні та вмінні використовувати ці сучасні інструменти для диверсифікації джерел фінансування та зниження залежності від традиційного банківського кредитування.

- Інформаційно-кадрова безпека. У сучасному високотехнологічному агробізнесі конкурентною перевагою є не лише земля та техніка, а й інформація: унікальні технології вирощування, бази даних клієнтів та постачальників, фінансові показники, стратегічні плани розвитку. Водночас, кадровий голод, що посилюється через мобілізацію, та висока плинність персоналу створюють підвищені ризики несанкціонованого витоку або використання конфіденційної інформації. Тому захист комерційної таємниці та управління кадровими ризиками стають важливою сферою організаційно-правової безпеки.

Для ефективного захисту необхідно впровадити на підприємстві комплексний режим комерційної таємниці. Це передбачає не лише формальне визначення такої інформації, а й розробку та затвердження внутрішнього Положення про захист комерційної таємниці [14]. Цей документ має чітко класифікувати інформацію за рівнем конфіденційності, визначити порядок доступу до неї для різних категорій працівників, встановити правила її зберігання та передачі. Ключовим юридичним інструментом є укладання з працівниками, що

мають доступ до чутливих даних, угод про нерозголошення (NDA), які встановлюють відповідальність за порушення режиму конфіденційності. Окрім цього, інформаційно-кадрова безпека включає правове врегулювання трудових відносин в умовах воєнного стану, зокрема питань, пов'язаних із мобілізацією, бронюванням та збереженням робочих місць для захисників України.

- Зовнішньоекономічна та регуляторна безпека. Стратегічний курс України на вступ до Європейського Союзу визначає довгостроковий вектор розвитку для аграрного сектору та одночасно формує нові виклики у сфері регуляторної безпеки. Цей процес передбачає неминучу та масштабну адаптацію національного законодавства до правової системи ЄС, відомої як *acquis communautaire*. Для агробізнесу це означає необхідність приведення своєї діяльності у відповідність до нових, часто більш жорстких, вимог щодо безпечності харчових продуктів, екологічних стандартів, добробуту тварин, простежуваності продукції та використання засобів захисту рослин.

Цей процес створює як значні можливості, зокрема розширення доступу до єдиного ринку ЄС, так і суттєві ризики, серед яких втрата конкурентоспроможності через невідповідність новим стандартам або значні витрати на модернізацію виробництва [15]. Тому забезпечення регуляторної безпеки полягає у переході від реактивного до проактивного підходу. Це вимагає від підприємств постійного моніторингу законодавчих змін як в Україні, так і в ЄС, активної участі в їх обговоренні через профільні асоціації для відстоювання інтересів галузі, та, що найважливіше, завчасного планування та впровадження необхідних стандартів і систем управління якістю на виробництві. Такий підхід дозволить не лише уникнути регуляторних шоків, а й використати процес євроінтеграції як каталізатор для модернізації та підвищення власної конкурентоспроможності на глобальному ринку.

Взаємозв'язок окреслених сфер (табл. 1) демонструє, що слабкість в одній з них неминуче створює загрози в інших. Наприклад, неналежний захист корпоративних прав може призвести до рейдерського захоплення, що анулює всі договірні зобов'язання та призводить до втрати доступу до фінансування. Це

підкреслює необхідність не послідовного, а одночасного та комплексного підходу до розбудови цілісної системи організаційно-правової безпеки, яка функціонує як єдиний механізм захисту бізнесу.

Таблиця 1 – Матриця загроз та інструментів організаційно-правової безпеки агропідприємства

Сфера безпеки	Ключові загрози (внутрішні та зовнішні)	Організаційно-правові інструменти захисту (превентивні та реактивні)
Корпоративно-майнова	Рейдерство через підробку документів; незаконна перереєстрація активів; корпоративний шантаж; недосконалість земельного законодавства	Превентивні: аудит правовстановлюючих документів; регулярний моніторинг реєстрів; внесення до статуту "антирейдерських" запобіжників; контроль кредиторської заборгованості Реактивні: оскарження незаконних дій в суді та в Колегії з розгляду скарг у сфері держреєстрації; звернення до правоохоронних органів
Договірна	Невиконання зобов'язань контрагентами через війну (форс-мажор); неоднозначне тлумачення умов договору; недобросовісність партнерів	Превентивні: детальна розробка положень про форс-мажор; перевірка контрагентів (due diligence); використання різних видів забезпечення виконання зобов'язань Реактивні: претензійна робота; судовий захист порушених прав
Фінансово-правова	Дефіцит обігових коштів; обмежений доступ до банківського кредитування; ризики, пов'язані з використанням нових фінансових інструментів	Превентивні: активне використання аграрних розписок та аграрних нот; диверсифікація джерел фінансування; юридичний супровід угод з кредиторами Реактивні: реструктуризація заборгованості; судовий захист у разі неправомірних дій кредиторів
Інформаційно-кадрова	Витік комерційної таємниці (технології, клієнтські бази); промислове шпигунство; дефіцит кваліфікованих кадрів через мобілізацію.	Превентивні: впровадження режиму комерційної таємниці; укладання угод про нерозголошення (NDA); розробка кадрової політики в умовах воєнного стану; програми бронювання. Реактивні: проведення внутрішніх розслідувань; притягнення до відповідальності за розголошення; судовий захист.
Зовнішньоекономічна та регуляторна	Невідповідність продукції стандартам ЄС; втрата ринків збуту через торговельні обмеження; нестабільність та непередбачуваність законодавства.	Превентивні: проактивний моніторинг змін у законодавстві України та ЄС; впровадження міжнародних стандартів якості (ISO, HACCP); участь у профільних асоціаціях Реактивні: оскарження неправомірних рішень регуляторних органів; участь у механізмах вирішення торговельних спорів.

Джерело: складено автором.

Висновки. Дослідження обґрунтовує, що організаційно-правова безпека суб'єкта аграрного бізнесу в сучасних українських реаліях є динамічною, багатокомпонентною системою, що вимагає постійної адаптації до мінливого та вкрай агресивного зовнішнього середовища. Воєнні виклики, помножені на довгострокові кліматичні та економічні ризики, а також стратегічний курс на євроінтеграцію, остаточно трансформували її з допоміжної юридичної функції на центральний елемент стратегічного управління, спрямованого на забезпечення стійкості та виживання бізнесу. Було виокремлено та обґрунтовано п'ять ключових, взаємопов'язаних сфер безпеки: корпоративно-майнову, договірну, фінансово-правову, інформаційно-кадрову та зовнішньоекономічну. Слабкість в одній із цих сфер неминує генерує загрози в інших, що доводить неефективність фрагментарного підходу та підкреслює нагальну потребу у побудові цілісної, інтегрованої системи безпеки.

Ефективне управління в кожній із цих сфер вимагає застосування специфічного набору організаційно-правових інструментів. Для захисту активів від рейдерства критичним є постійний моніторинг реєстрів та юридична чистота документів. В умовах війни договірна безпека залежить від детально прописаних форс-мажорних застережень, що мінімізують майбутні трансакційні витрати. Фінансова стійкість значною мірою забезпечується вмінням використовувати сучасні інструменти, такі як аграрні ноти, для залучення ресурсів. Захист інтелектуальних активів та управління кадровими ризиками потребує впровадження режиму комерційної таємниці. Нарешті, адаптація до норм ЄС вимагає проактивного моніторингу та завчасного впровадження нових стандартів.

На основі проведеного аналізу можна сформулювати рекомендації для агропідприємств та держави. Суб'єктам господарювання необхідно перейти до впровадження інтегрованої системи управління ризиками, що поєднує юридичний, фінансовий та операційний менеджмент, та активно використовувати сучасні фінансово-правові інструменти. З боку держави ключовими завданнями є забезпечення стабільності та передбачуваності законодавчого поля, подальше вдосконалення механізмів захисту прав власності, а також створення сприятливих

та реалістичних умов для поступової адаптації агросектору до норм ЄС, що в сукупності сприятиме зміцненню не лише окремих підприємств, а й продовольчої безпеки країни в цілому.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Агросектор України після трьох років війни: втрати і виклики. URL: <https://superagronom.com/articles/771-agrosector-ukrayini-pislya-troh-rokiv-viyni-vtrati-i-vikliki>.
2. Ключові виклики для аграрного сектору та основні завдання державної аграрної політики на 2025 рік. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/klyuchovi-vyklyky-dlya-aharnoho-sektoru-ta-osnovni-zavdannya>.
3. Шеремет А. П. Земельне право України: навч. пос. [для студ. вищ. навч. закл.]. 2-ге вид. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 632 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/11-Zemelne_pravo-Sheremet.pdf.
4. Аграрне право України: Підручник / В.З. Янчук, В.І. Андрійцев, С.Ф. Василюк та інші / за ред. В.З. Янчука. 2-е вид., перероб. та допов. Київ : Юрінком Інтер, 1999. 720 с.
5. Багай Н. О. Сучасне законодавче регулювання діяльності фермерських господарств: окремі проблеми. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*, 2016. Вип. 40(1). С. 114–117.
6. Губанова Т. О. Сучасні проблеми адаптації законодавства України до ACQUIS COMMUNAUTAIRE ЄС. *Київський юридичний журнал*, 2023. № 4. С. 45–55. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj-2023-4.05>.
7. Ареф'єва О. В., Кузенко Т. Б. Планування економічної безпеки підприємств: монографія. Європейський університет. Київ: Видавництво Європейського університету, 2004. 172 с.
8. Кузенко Т. Б., Полтініна О.П. Забезпечення фінансової безпеки підприємства на засадах контролінгу : монографія. 2014. 228 с.
9. Франчук В. І., Мельник С. І., Гобела В. В., Курляк М. Д. Продовольча безпека: трансформація засад забезпечення. *Ефективна економіка*, 2022. № 10. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2022.10.1>.
10. de Soto, Hernando. *The Mystery of Capital: Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else*, New York, NY: Basic Books, 2000.
11. Williamson Oliver E. Transaction Cost Economics: An Introduction. *Economics Discussion Papers*. 2007-3. Kiel Institute for the World Economy (IfW Kiel). 2007.
12. Форс-мажорні обставини в умовах воєнного стану у вирішенні господарських спорів: судова практика КГС ВС. URL: https://protocol.ua/ua/fors_magorni_obstavini_v_umovah_voennogo_stanu_u_virishenni_gospodarski_h_sporiv_sudova_praktika_kgs_vs/.
13. Про аграрні ноти : Закон України від 22.02.2024 № 3586-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3586-20#Text>.
14. Комерційна таємниця на підприємстві: загальні аспекти щодо захисту інформації. URL: <https://online.novaposhta.education/blog/komercijna-taemnicya-na-pidpriemstvi-zagalni-aspekti-shhodo-zahistu-informacii>.
15. Ukrainian agriculture From Russian invasion to EU integration : briefing. EPRS. PE 760.432 – April 2024. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/760432/EPRS_BRI\(2024\)760432_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/760432/EPRS_BRI(2024)760432_EN.pdf)

REFERENCES:

1. Ahrosector Ukrainy pislia trokh rokiv viyny: vtraty i vyklyky. URL: <https://superagronom.com/articles/771-agrosector-ukrayini-pislya-troh-rokiv-viyni-vtrati-i-vikliki>.

2. Kliuchovi vyklyky dlia ahrarnoho sektoru ta osnovni zavdannia derzhavnoi ahrarnoi polityky na 2025 rik. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/klyuchovi-vyklyky-dlya-ahrarnoho-sektoru-ta-osnovni-zavdannya>.
3. Sheremet A. P. Zemelne pravo Ukrainy: navch. pos. [dlia stud. vyshch. navch. zakl.]. 2-he vyd. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2009. 632 s. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/11-Zemelne_pravo-Sheremet.pdf.
4. Ahrarne pravo Ukrainy: Pidruchnyk / V.Z. Yanchuk, V.I. Andriitsev, S.F. Vasyliuk ta inshi / za red. V.Z. Yanchuka. 2-e vyd., pererob. ta dopov. Kyiv : Yurinkom Inter, 1999. 720 s.
5. Bahai N. O. Suchasne zakonodavche rehuliuвання діяльності фермерських господарств: окремі проблеми. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia : Pravo, 2016. Vyp. 40(1). S. 114–117.
6. Hubanova T. O. Suchasni problemy adaptatsii zakonodavstva Ukrainy do ACQUIS COMMUNAUTAIRE YeS. Kyivskyi yurydychnyi zhurnal, 2023. № 4. S. 45–55. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj-2023-4.05>.
7. Arefieva O. V., Kuzenko T. B. Planuvannya ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv: monohrafiia. Yevropeiskyi universytet. Kyiv: Vydavnytstvo Yevropeiskoho universytetu, 2004. 172 s.
8. Kuzenko T. B., Poltinina O.P. Zabezpechennia finansovoi bezpeky pidpriemstva na zasadakh kontrolinhu : monohrafiia. 2014. 228 s.
9. Franchuk V. I., Melnyk S. I., Hobela V. V., Kurliak M. D. Prodovolcha bezpeka: transformatsiia zasad zabezpechennia. Efektyvna ekonomika, 2022. № 10. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2022.10.1>.
10. de Soto Hernando. The Mystery of Capital: Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else, New York, NY: Basic Books. 2000.
11. Williamson Oliver E. Transaction Cost Economics: An Introduction. Economics Discussion Papers. 2007-3. Kiel Institute for the World Economy (IfW Kiel), 2007.
12. Fors-mazhorni obstavyny v umovakh voiennoho stanu u vyrishenni hospodarskykh sporiv: sudova praktyka KHS VS
URL:
https://protocol.ua/ua/fors_magorni_obstavini_v_umovah_voennogo stanu_u_virishenni_gospodarski_h_sporiv_sudova_praktika_kgs_vs/.
13. Pro ahrarni noty : Zakon Ukrainy vid 22.02.2024 № 3586-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3586-20#Text>.
14. Komertsiina taiemnytsia na pidpriemstvi: zahalni aspekty shchodo zakhystu informatsii. URL: <https://online.novaposhta.education/blog/komercijna-taemnicya-na-pidpriemstvi-zagalni-aspekti-shhodo-zahistu-informacii>.
15. Ukrainian agriculture From Russian invasion to EU integration : briefing. EPRS. PE 760.432. April 2024. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/760432/EPRS_BRI\(2024\)760432_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/760432/EPRS_BRI(2024)760432_EN.pdf).

*Стаття надійшла до редакції: 12.06.2025; рецензування: 23.06.2025; прийнята до публікації 02.07.2025. Автори прочитали і дали згоду рукопису.
The article was submitted on 12.06.2025; revised on 23.06.2025; and accepted for publication on 02.07.2025. The authors read and approved the final version of the manuscript.*